

« zurück blättern vor »

KULA I subst. f., ab 1461. 1) ‘Eisen-, Blei- oder Steingeschoß’ – ‘żelazny, ołowiany lub kamienny pocisk’: 1461 AKH XI 491, STP *Pro sex capeciis lapidum, culye, ad machinas*. ○ (1494) 1902 GórsArt 218, STP *Kule sunt non multe, non modice*. ○ 1549 RejKup C, SPXVI ○ 1597 CzahTr H2, SPXVI *Ale więc nie te ludzie leć tych ludzi bronią / Y kul gęsty ármaty tám, się pod čás chronią*. ○ 1612 Birk.Sk. B3b, L *Kule ogniŃte z dział burzących wypuszczone*. ○ 1681 Tward.Misc. 15, L *Swiszczą kule, brzmia groty, Ziemia huczy z ochoty, I powietrza wyią*. ○ (†1731) 1745 Jabł.Buk. R 2 b, L *Chłop strzela, a bóg, mówią, kule nosi*. ○ 1775–1806 Teat. 17 137, L *Oto piękna pobudka służenia w woŃku, kulą w łeb dostać*. ○ 1819 Warc 143–4, SJAM *Strzelec trafny, nie zważa na damy, na pieszki, / Częstokroć kulą sięgnie aż w sam koniec ścieszki*. ○ (1859) 1952 Łoz.Wal.Dwór 95, DOR *Niech cię kule biją – zawołał (...) Stał się jeszcze piękniejszym, niż byłeś dawniej*. ○ (†1861) 1880 Chodź.Pisma I 371, DOR *Poszłam za sercem... i trafiłam jak kulą w płot*. ○ (†1910) 1951 Konopn.Poezje I 183, DOR *A na wojnie świszczą kule, lud się wali jako snopy*. ○ 1910 Ask.Nowe 175, DOR *Ugodzony śmiertelnie kulą działową, na miejscu skonał*. ○ 1933 Strug Krzyż III 144, DOR *Wyły, gwizdały nad nami karabiny maszynowe, kule gradem trzaskały w mur tuż nad nami*. ○ 1954 Ludzie KPP 32, DOR *Do zmasakrowanego, brojącego krwią strzelali kulami dum-dum, które rozerwały go na strzepy*. – (SŁA), STP, SPXVI, MAĆZ, CN, TR, L, SWIL (art.), SW (woj.), LSP, DOR (wojsk.). 2) ‘geometrischer Körper mit einer Oberfläche, auf der jeder Punkt den gleichen Abstand zum Mittelpunkt hat’ – ‘bryła geometryczna ograniczona powierzchnią zamkniętą, której wszystkie punkty znajdują się w jednakowej odległości od środka tej bryły’: 1532 BartBydg 65b, SPXVI ○ 1544 LudWieś A4, SPXVI *wlata mi się dziwna potwora / Iakoby wielka okrągła kula*. ○ 1664 Furm. H3b, L *Szczęście na okrągłéy kuli postawione ieŃt*. ○ (1768) 1794 Wyrw.G. 3, L *Anarymander pierwszy ziemię wyrażał na kuli*. ○ 1931 Sinko Lit. II/1 87, DOR *Pierwsze z wymienionych dzieł [Archimedes] zawiera dowód, że powierzchnia kuli równa się czterokrotnej powierzchni jej największego koła*. ○ 1950 Bur.Fiz. X 23, DOR *Ze wszystkich brył o tej samej objętości kula ma najmniejszą powierzchnię*. – (SŁA), SPXVI, MAĆZ, CN, TR, L, SWIL (mat.), SW (mat.), LSP (geom.), DOR. 3) ‘Gegenstand in Gestalt eines runden geometrischen Körpers’ – ‘przedmiot o kształcie zbliżonym do kuli geometrycznej’: 1535 BielŻyw 152, SPXVI *Przez kulę lepak okrągłą to się znamionuie, że wfzítka thwa ziemia pod moią moczą będzie, tak iako ta kula w ręku iuż moich ieŃt*. ○ 1579 SkarŻyw 429, SPXVI *Tedy rozgniewány Klemencyan / bić go otowianemi kulami kazał*. ○ 1770 Boh.Prog. 124, L *Kula biliardowa*. ○ (vor 1792) 1951 Kit.Opis 575,

DOR *Kto zaś za jednym razem wyrócił kulę wszystkie kregle, jako też gdy samego króla wyrócił nie obaliwszy żadnego kregla, już tym samym partia wygrana była.* ◦ 1822 Zof 561, SJAM *Potrójnym kula ziemską władana obrotem.* ◦ 1845 Słowacki *Podróż 47 Tymczasem muszę całą ziemską kulę Przebiegać sobie samemu nieznany.* ◦ †1857 Kom., SW *Niektórzy do kajdan miewali przykuty łańcuch, do którego była przymocowana 12-stofuntowa kula.* ◦ (1889) 1922 Zap.G.Znak 70, DOR *Wieczorem paliła się tu lampa mleczna, ładna kula alabastrowa, zawieszona na brązowych łańcuszkach.* ◦ 1893 Grusz.Ar.Tuzy 120, DOR *W naszym stanie żona to kula u nogi.* ◦ (1897) 1949 Gomul.Mieszczka 143, DOR *Noc była jasna. Ziemia kapata się w drżących, niebieskawych blaskach. Górą płynął księżyc, niby kula srebrna.* ◦ †1938 Święt.A.Bajki 13, DOR *Słońce toczyło się ku zachodowi ognistą kulą po wierzchołkach gór.* ◦ 1951 Ward.Wyłom 223, DOR *Młodzież (...) zaczęła się bić kulami ze śniegu.* – (SŁA), SPXVI, MA CZ, TR, L, SWIL, SW, LSP, DOR. 4) ‘Meeresfisch (wahrscheinlich Sphyaena)’ – ‘ryba morska (prawdop. barakuda)’: CN, TR, L sowie BAN. ◦ **Etym:** mhd. *kūle* subst. f., ‘Gewehrgeschoß; geometrischer Körper’, LEX. ◦ **Konk:** *glob* subst. m., bel. seit 1781, L, zuerst geb. L, nur für Inh. 2, 3; *pocisk* subst. m., bel. seit 1781–1783, L, zuerst geb. L, nur für Inh. 1; *sfera* subst. f., bel. seit 1781, L, zuerst geb. L, nur für Inh. 2, 3. ◦ **Komp:** *kulochwyt* subst. m., ‘Erdwall als Sichtschutz für einen Schießstand’, bel. seit 1938, DOR, zuerst geb. DOR; *kulociąg* subst. m., ‘chirurgisches Instrument, um Kugeln aus Wunden zu entfernen’, zuerst geb. SWIL; *kulolej* subst. m., ‘Kugelgießer’, zuerst geb. L; *kulomiot* subst. m., ‘Maschinengewehr’, bel. seit 1951, DOR, zuerst geb. DOR; *kulotrwały* adj., ‘kugelsicher’, zuerst geb. SW; *kuloziół* subst. m., ‘eine Pflanzenart’, zuerst geb. SWIL; *półkula* subst. f., ‘Halbkugel’, bel. seit 1882–1886, DOR, zuerst geb. L. ◦ **Der:** *kulka* subst. f., (1494) 1894 GórsArtRp. 218, STP, zuerst geb. MA CZ; *kulać* v. imp., ‘rollen, wälzen, drehen,’ 1596 Volck Iii4, SPXVI, zuerst geb. CN; *kulasty* adj., (†1611) 1613 Syr.Ziel. 1041, L, zuerst geb. L; *kulny* adj., 1780 Włodek Sł, MAY, zuerst geb. CN; *kulnik* subst. m., ‘Kugelblume (Globularia)’, zuerst geb. TR; *kulisty* adj., (1780–1781) 1785 Geom. 2 194, L, zuerst geb. L; *kulowy* adj., 1781–1783 Jak.Art. 3 292, L, zuerst geb. L; *kulowaty* adj., [hapax] (1853) 1952 Dzierzk.Rodzina 60, DOR, zuerst geb. SW; *kulaty* adj., vor 1902 SW *Świecie, świecie, tyś K. jako motowidło.* Zuerst geb. SW. ❖ Die Übertragung vom Inhalt 1 (‘Geschoß’) auf Inhalt 2 und Inhalt 3 scheint zwar naheliegend, findet jedoch weder im Französischen (1. *boule, boulet*; 2. *sphère*; 3. *boule / globe*) noch im Englischen (1. *ball, bullet*; 2. *sphere*; 3. *ball, ballot / globe*) eine genaue Entsprechung. So kann Inhalt 2 und in einigen Fällen Inhalt 3 eine Lehnprägung nach dem Deutschen sein, vgl. *Erdball*, poln. *kula ziemską* und *glob* (zum frz. *globe*). Die Lehnprägungen sind

allerdings erst seit Ende des 18. Jhs. (Inhalt 2) oder sogar seit Ende der
Romantik (*kula ziemska*) belegt und scheinen ein Ausdruck des
neuzeitlichen Purismus zu sein.

« zurück blättern vor »